

Правове регулювання

хімічної меліорації земель в Україні

М. А. Дейнега

аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету біоресурсів і природокористування України імені академіка В. З. Янчука

У статті подається аналіз чинного законодавства України у сфері проведення хімічної меліорації земель в Україні та застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві.

Ключові слова: хімічна меліорація земель, хімічні меліоранти, агрохімікати.

В статье подается анализ действующего законодательства Украины в сфере проведения химической мелиорации земель в Украине и применения химических мелиорантов в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: химическая мелиорация земель, химические мелиоранты, агрохимикаты.

The analysis of current legislation of Ukraine in the sphere of land chemical reclamation in Ukraine and the use of chemical ameliorants in agriculture are presented in the given article.

Keywords: chemical reclamation, chemical ameliorants, agrochemicals.

Проведення хімічної меліорації та застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві є одним із основних чинників підвищення врожайності сільськогосподарських культур, отримання високоякісної продукції та відновлення родючості ґрунтів. Але хімічна меліорація земель є чи не найбільшою екологічною проблемою у сільському господарстві. І це не випадково, адже саме застосування хімічних меліорантів заподіює велику шкоду довкіллю під час ведення сільського господарства, створює загрозу для здоров'я людини. Тому правове регулювання хімічної меліорації земель повинно базуватися на поєднанні норм аграрного та екологічного законодавства України, спрямованих на забезпечення екологічно обґрунтовано використання хімічних меліорантів.

Дослідження правового регулювання хімічної меліорації земель опосередковано зустрічається в наукових працях О. О. Погрібного, Ю. С. Шемшученка, Н. М. Новіцької, С. Д. Йосифіди. Проте багато аспектів цього питання є нерозкритими і потребують детальнішого вивчення. Висвітлення правового регулювання хімічної меліорації земель в Україні та застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві і стало метою дослідження запропонованої статті.

Відповідно до статті 6 Закону України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 р. №1389-XIV [1], хімічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на поліпшення фізико-хімічних і фізичних властивостей ґрунтів, їх хімічного складу.

До основних фізико-хімічних властивостей ґрунту належить кислотність та лужність ґрунтів. Кислотність відіграє важливу роль у формуванні родючості ґрунту і впливає на доступність та засвоєння рослинами поживних речовин, мінералізацію органічних речовин, життєді-

яльність мікроорганізмів та на інші фізико-хімічні процеси. Надмірна кислотність створює несприятливі умови для росту і розвитку рослин, знижує ефективність мінеральних добрив, стримує підвищення родючості ґрунтів. Традиційним шляхом покращення фізико-хімічних та фізичних властивостей кислих ґрунтів є вапнування, тобто насичення ґрунту кальцієм. Йому належить провідна роль у системі заходів хімічної меліорації земель, які забезпечують отримання високих і сталих урожаїв сільськогосподарських культур. Крім того, в умовах інтенсивного землеробства підвищується роль вапнування як фактора охорони навколишнього природного середовища, за допомогою якого компенсуються втрати кальцію, магнію, що відчужуються з урожаєм та мігрують з фільтруючими атмосферними опадами [2, с. 55].

Висока лужність ґрунту також несприятлива для більшості рослин. Лужні ґрунти характеризуються гіршою, ніж нейтральні, родючістю; вони мають гірші фізичні та хімічні властивості. Ґрунти з високою лужною реакцією мають високу в'язкість, липкість, низьку водопроникність, зцементованість та безструктурність у сухому стані. Хімічна меліорація лужних ґрунтів відбувається шляхом гіпсування. З цією метою застосовують гіпс та різні відходи промисловості (фосфогіпс, дефекаат, сірчанокисле залізо тощо) [3, с. 183].

Тому вапнування і гіпсування земель у сільському господарстві – це основні напрямки хімічної меліорації земель в Україні, що спрямовані на підвищення родючості ґрунтів.

Правовою основою проведення хімічної меліорації земель в Україні та застосування хімічних меліорантів у сільському господарстві є Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р. №86/95-ВР [4], а також підзаконні акти,

які були прийняті на підставі цього Закону. Зазначений Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією, виробництвом, закупівлею, транспортуванням, зберіганням, реалізацією та безпечним для здоров'я людини і навколишнього природного середовища застосуванням пестицидів і агрохімікатів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій та громадян, а також повноваження органів державної виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері. Цей Закон передбачає пріоритетність збереження здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища над економічним ефектом від застосування хімічних меліорантів.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про пестициди і агрохімікати», хімічні меліоранти є агрохімікатами, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції. Згідно зі ст. 4 цього Закону, агрохімікати повинні мати високу біологічну ефективність щодо цільового призначення і відповідати вимогам екологічної безпеки, державним стандартам, санітарним нормам та іншим нормативним документам.

Чинним законодавством забороняється ввезення на митну територію України, виробництво, реалізація, застосування та рекламування агрохімікатів до їх державної реєстрації. Державна реєстрація агрохімікатів проводиться Міністерством екології та природних ресурсів України, що діє на підставі Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 2 листопада 2006 р. №1524 [5], та Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 р. №1085/2010 [6]. Процедура дер-

жавної реєстрації агрохімікатів в Україні закріплена Порядком проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 р. №295 [7].

Державній реєстрації агрохімікатів передують ряд обов'язкових процедур:

1) державні випробування агрохімікатів, які проводяться у 2 етапи: польовий і виробничий;

2) гігієнічна регламентація та державна реєстрація хімічної речовини, яка проводиться згідно з Положенням про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 р. №420 [8];

3) розробка документації з безпечного застосування засобів захисту рослин;

4) розробка нормативів екологічної безпеки хімічних речовин: гранично допустимих концентрацій, мінімально допустимих рівнів, орієнтовно допустимих рівнів тощо;

5) внесення плати за реєстрацію, порядок оплати якої визначено постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 р. №420 [8], а розмір – наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 листопада 2008 р. №595 [9];

6) проведення санітарно-епідеміологічної, екологічної, біологічно-господарської експертизи;

7) розробка методик визначення залишкової кількості препаратів у сільськогосподарській продукції, природних об'єктах.

Державній реєстрації також підлягають препаративні форми агрохімікатів вітчизняного та іноземного виробництва, для яких розроблені регламенти застосування, включаючи гігієнічні нормативи і методи контролю за їх дотриманням.

Державна реєстрація препаратів, що виготовляються на території України, проводиться після реєстрації діючої речовини у Комітеті з питань гігієнічного регламентування Міністерства охорони здоров'я України.

Відповідно до Закону України «Про пестициди і агрохімікати» та постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні», агрохімікати реєструються терміном до десяти років. Після закінчення терміну реєстрації агрохімікатів проводиться їх перереєстрація.

Після державної реєстрації агрохімікати вносяться до Переліку пестицидів і агрохімікатів, дозволених для використання в Україні, що розробляється Міністерством екології та природних ресурсів України та погоджується з Міністерством охорони здоров'я України і Міністерством аграрної політики та продовольства України, що діє на підставі Положення про Міністерство аграрної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 1 листопада 2006 р. №1541 [10], та Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [6]. Зазначений Перелік видається один раз на два роки зі щорічним виданням доповнень до нього про нові зареєстровані, а також заборонені до використання препарати.

Потрібно також зауважити, що згідно з п. 11 ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. №1775-III [11] господарська діяльність з виробництва агрохімікатів, оптова, роздрібна торгівля агрохімікатами підлягає обов'язковому ліцензуванню. Ліцензування зазначених видів господарської діяльності до прийняття Указу Президента України «Про

оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [6] проводилося Державним комітетом України з питань регуляторної політики та підприємництва, який здійснював свою діяльність на підставі Положення, затвердженого Указом Президента України від 25 травня 2000 р. №721/2000 [12]. Однак Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва було ліквідовано, а функції у сфері реалізації державної регуляторної політики та розвитку підприємництва покладено на новоутворене Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Після прийняття рішення про видачу ліцензії суб'єкт господарювання здійснює оплату робіт з ліцензування відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про строк дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» від 29 листопада 2000 р. №1755 [13].

Строк дії ліцензії на провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом і торгівлею агрохімікатами, згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про строк дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу» є необмеженим.

Крім того, відповідно до п. 41 ст. 7 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. №85/96-ВР [14] суб'єкти господарювання, які здійснюють діяльність зі зберігання або застосування агрохімікатів, зобов'язані страхувати цивільну відповідальність за шкоду, яку може бути заподіяно довкіллю або здоров'ю людей.

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» підприємства, установи і організації зобов'язані вести облік наявності та використання аг-

рохімікатів і надавати інформацію органам Державної служби статистики України, в порядку періодичної державної статистичної звітності, згідно з вимогами Порядку державного обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1995 р. №881 [15].

Отже, з вищезазначеного видно, що діяльність з виробництва, зберігання, застосування агрохімікатів, у тому числі хімічних меліорантів, покладає на суб'єктів господарювання досить велику кількість обов'язків, за порушення яких настає цивільна, дисциплінарна, адміністративна або кримінальна відповідальність. Разом з тим, держава всіляко підтримує заходи із хімічної меліорації земель як фактора підвищення врожайності сільськогосподарських культур та відновлення родючості ґрунтів. Так, відповідно до ст. 23 Закону України «Про пестициди і агрохімікати» здійснення агрохімічних заходів, в тому числі вапнування і гіпсування ґрунтів, державні випробування та реєстрація агрохімікатів, створених вітчизняними науково-дослідними установами та підприємствами тощо, здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

Згідно з постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. №188/98-ВР [16] до основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки віднесено: розширення виробництва гіпсу та будівельних матеріалів з фосфогіпсу, а також організація підготовки і постачання фосфогіпсу для меліорації солончакових ґрунтів; збільшення використання вапнякових відходів для виробництва вапнякового борошна і цементу, а також забезпечення підготовки і поставки вапняково-сірчанних відхо-

дів для вапнування кислих ґрунтів у сільському господарстві.

Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. №1158 затверджено Державну цільову програму розвитку українського села на період до 2015 р. [17], де одним з основних заходів з підвищення родючості ґрунтів є проведення вапнування та гіпсування ґрунтів.

Отже, однією із головних умов інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, тобто отримання з кожної одиниці площі, що зайнята сільськогосподарськими угіддями, більшої кількості продукції з меншими витратами, є проведення хімічної меліорації земель.

Однак надмірне і неправильне застосування хімічних меліорантів негативно впливає на стан навколишнього природного середовища. Причина полягає в односторонності підходу до їх застосування – аби отримати максимальний врожай. Це призводить до поганих наслідків: забруднюється ґрунт, вода, повітря, погіршується якість урожаю сільськогосподарських культур, що згубно впливає на здоров'я людей.

Єдиним виходом є мінімізація негативного впливу хімічної меліорації земель на стан навколишнього середовища у сільському господарстві. Вирішенню цієї важливої екологічної проблеми має сприяти законодавство, що діє у цій галузі. Завдання правового регулювання застосування хімічних засобів у сільському господарстві полягає в запобіганні та усуненні негативних наслідків використання агрохімікатів для навколишнього природного середовища і здоров'я людини. Тобто слід за допомогою правових важелів домогтись застосування науково обґрунтованих, екологічно безпечних, ресурсозберігаючих технологій використання хімічних меліорантів. Адже правове регулювання у сфері хімічної меліорації земель повинно мати екологічну спрямованість.

Література

1. Про меліорацію земель: Закон України від 14 січня 2000 року № 1389-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 11. – Ст. 90.
2. Греков В. О., Дацько Л. В., Панасенко В. М. Кислотність ґрунтів за сучасних умов землеробства // Екологія: Сучасний стан родючості ґрунтів та шляхи її збереження. Наукові праці. – Т. 81. – Вип. 68. – К. : Державний технологічний центр охорони родючості ґрунтів «Центрдержродючість», 2008. – 107 с.
3. Агрохимия / Под ред. П. М. Смирнова, Э. А. Муравина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Колос, 1984. – 304 с.
4. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР// Відомості Верховної Ради України. – 1995 р. – № 14. – Ст. 91.
5. Про затвердження Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища України : постанова Кабінету Міністрів України 2 листопада 2006 р. № 1524 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 44. – Ст. 2949.
6. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 32 (Спеціальний випуск). – Ст. 1026.
7. Про затвердження Порядку проведення державних випробувань, державної реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 4 березня 1996 р. № 295 // Зібрання Постанов Уряду України. – 1996. – № 7. – Ст. 211.
8. Про затвердження Положення про гігієнічну регламентацію та державну реєстрацію небезпечних факторів і Порядку оплати робіт із проведення гігієнічної регламентації та державної реєстрації небезпечних факторів : постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 р. № 420 // Зібрання Постанов Уряду України. – 1995. – № 9. – Ст. 234.
9. Про затвердження Розміру плати за проведення експертизи, державної реєстрації та перереєстрації пестицидів і агрохімікатів : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 20 листопада 2008 р. № 595 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 95. – Ст. 3154.
10. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики України : постанова Кабінету Міністрів України від 1 листопада 2006 р. № 1541 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 45. – Ст. 2999.
11. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 червня 2000 р. № 1775-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 36. – Ст. 299.
12. Питання Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва : Указ Президента України від 25 травня 2000 року № 721/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 22. – Ст. 888.
13. Про строк дії ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності, розміри і порядок зарахування плати за її видачу : постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2000 р. № 1755 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 48. – Ст. 2093.
14. Про страхування: Закон України від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – С. 78.
15. Про затвердження Порядку державного обліку наявності та використання пестицидів і агрохімікатів : постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1995 р. № 881 // Зібрання Постанов Уряду України. – 1995. – № 18. – Ст. 512.
16. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 38. – Ст. 248.
17. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 73. – Ст. 2715.